

Nuri Yıldırım

1969 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olmasının ardından aynı fakültede asistan olarak göreve başlamış, 1978 yılında doçent olmuştur. 1973-1975 yılları arasında UNDP bursu ile University of California (Berkeley), 1979-1981 arasında Türkiye – SSCB Kültürel İşbirliği Programından yararlanarak Moskova Devlet Üniversitesi (MGU) İktisat Bölümü'nde misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. 12 Eylül döneminde (1983) üniversitedeki görevinden ayrılmak zorunda bırakılan Nuri Yıldırım, 1989-2000 yılları arasında çeşitli Türk banka ve firmalarını temsilen Moskova'da görev yapmış, bu sayede Rus dili ve kültürünü öğrenme fırsatı bulmuştur. 2000 yılında öğretim üyeliğine dönerek Yıldız Teknik Üniversitesi (İTBF) İktisat Bölümü'nde çalışmaya başlamıştır. 2007 yılında profesör unvanını almış, 2010 yılında bu üniversiteden emekli olmuştur. İktisat alanındaki kitap ve makaleleri dışında Rus edebiyatı üzerine çalışmaları ve Rusçadan Türkçeye edebiyat çevirileri bulunmaktadır. Bunlar, Çehov'dan *Seçilmiş Hikâyeler* (Cem Yayınları, Ocak 2016), Lermontov'dan *Zamanımızın Kahramanı* (Cem Yayınları, Aralık 2017) ve Gonçarov'dan *Oblomov* (Yordam Edebiyat, Aralık 2017) adlı eserlerdir.

Yeraltından Notlar'ın Nuri Yıldırım tarafından Rusça aslından yapılan bu çevirisi ilk kez yayımlanmaktadır.

Eserin orijinal adı:
Записки из подполья (Zapiski iz podpolya)

Çeviride kullanılan kopya:
F. M. Dostoyevski, Toplu Eserler (Rusça),
15 cilt, Cilt 4, s. 452-550, 1988-1996, Nauka, Leningrad.

Yordam Edebiyat'ta
Nuri Yıldırım Çevirileri

Oblomov • İvan Gonçarov

Yeraltından Notlar • Dostoyevski

DOSTOYEVSKİ

YERALTINDAN
NOTLAR

ROMAN

TÜRKÇESİ
NURİ YILDIRIM

*yordam
edebiyat*

Yordam Edebiyat: 48 • **Yeraltından Notlar** • Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
ISBN 978-605-172-301-3 • *Türkçesi:* Nuri Yıldırım • *Düzeltilme:* Dilan Keyvan
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Eylül 2018
© Yordam Kitap, 2018

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www.yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamEdebiyat • www.twitter.com/YordamEdebiyat

Baskı: Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti. (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No:38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 56501222

YERALTINDAN
NOTLAR

ROMAN

SUNUŞ

Nuri Yıldırım

Dostoyevski'nin Sibiryası sonrası döneminin ilk büyük romanı olan *Yeraltından Notlar*, 20. yüzyıl edebiyatını ve başta varoluşçuluk olmak üzere Nietzsche felsefesi, Freudizm, ekspresyonizm, sürrealizm, kriz teolojisi gibi pek çok felsefe ve çağdaş düşünce akımını derinden etkiledi. İki bölümden oluşan romanın ilk bölümü felsefi içeriği yoğun siyasal bir polemik metnidir. Bu bölüm, Çernişevski'nin *Ne Yapmalı?* (Türkçede bilinen adıyla *Nasıl Yapmalı?*) romanında rasyonalizm, rasyonel egoizm, bilinçli öz çıkar, doğal bilimlerin tartışılmazlığı, evrim kuramı gibi konularla ilgili savunulan görüşlere ve Turgenyev'in "Bazarov" karakteriyle başlayan nihilizm tartışmalarına bir yanıttır.

İkinci bölümde *Yeraltından Notlar*'ın isimsiz kahramanının (literatürde *Yeraltı Adamı* olarak anılır) bazı anılarına yer verilmektedir. Ancak, *Yeraltından Notlar*'ı sadece bir rasyonalizm eleştirisi olarak görmek eseri anlamamak olur. *Yeraltından Notlar*, özellikle "Ben hasta bir adamım... Ben kötü bir adamım..." diye başlayan ilk bölüm, kurgusuyla, üslubuyla, diliyle insanı sarsan, her cümlesi okuyucunun kafasına bir balyoz gibi inen, lastikli ve muğlak sözcük ve ifadeleriyle çok farklı yorum ve esinlenmelere imkân veren karmaşık, derin bir romandır. Eser felsefi ve siyasal bir polemik metni olmakla birlikte, aynı zamanda hem toplumsal bir hiciv, hem nörotik bir kişiliğin kendini açığa vuruşu ve psikolojik tahlili, hem insan doğasında saklı kötülükler kar-

sısında teolojik bir çılgılık, hem insan potansiyeline gem vurma girişimlerine karşı cesur bir başkaldırıdır.

Dostoyevski *Yeraltından Notlar*'ın "makale" diye adlandırıldığı ilk bölümünü 1864 yılının Ocak-Şubat aylarında, verem hastası olan karısı Mariya Dmitriyevna (İsayeva) ile ilgilenmek üzere gittiği Moskova'da, ölüm döşeğindeki karısının başucunda yazdı. "Hikâye" diye adlandırdığı ikinci bölümün büyük bir kısmını yine burada, aynı koşullar altında kaleme aldı. Karısının ölümünden (15 Nisan 1864) sonra Petersburg'a dönen yazar, ikinci bölümü mayıs ayı başında tamamladı. Roman, Dostoyevski kardeşlerin çıkardığı *Epoşa* (Çağ) dergisinin ocak-şubat ve iki ay gecikmeyle çıkan nisan sayılarında yayımlandı. Karısının uzun süren ıstıraplı ölümünün eserin haşın üslubu ve kasvetli havasına katkı yapmış olmaması düşünülemez.

Dostoyevski *Yeraltından Notlar*'da ifade ettiği birçok görüşü daha önce, 1862 yazında yaptığı Avrupa seyahatini konu alan *Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları* (1863) isimli kitabında ve kardeşi Mihail ile birlikte çıkardıkları *Vremya* (Zaman, 1861-63) adlı dergideki makalelerinde dile getirmişti. Kendi toprağından kopmuş (koparılmış) aydın kavramı, Rus insanının her şeyiyle Avrupa'ya bağlanmasının bir sonucu olarak kendi özgün düşünme ve kavrama yetisini kaybedişi, canlı, gerçek hayattan kopuş, masa başı reçetelerine aşırı güven (kuramcılık illeti) gibi, yazarın son yıllarda en çok kafa yorduğu konuların tümüne *Yeraltından Notlar*'da doğrudan ya da dolaylı olarak değinilmiştir.

Yeraltından Notlar, Dostoyevski'nin daha sonraki büyük romanlarına (*Suç ve Ceza*, 1866; *Budala*, 1869; *Ecinniler*, 1872 ve *Karamazov Kardeşler*, 1880) bir giriş niteliğindedir; burada ortaya atılan birçok tez ve görüş bu romanların konusunu oluşturacaktır. Dostoyevski *Yeraltından Notlar* ile yazarlık ka-

riyerinde yeni bir dönem, büyük ideolojik ve felsefi romanlar dönemi başlatmış, insan psikolojisinin analizini yapıtlarının merkezine alarak 19. yüzyıl roman anlayışını kökten değiştirmiştir. Dostoyevski'nin diğer büyük yapıtları gibi *Yeraltından Notlar* da uzun süre tam olarak anlaşılamadı. 1890'lardan itibaren başta V.V. Rozanov olmak üzere Rus Sembolistleri *Yeraltından Notlar*'ın metafizik derinlik boyutunu öne çıkararak eseri din felsefesi açısından ele aldılar. Yüzüncü doğum yılı (1921) münasebetiyle Dostoyevski'nin eserleri üzerine pek çok araştırmanın yayımlandığı 1920'li yıllarda *Yeraltından Notlar* yeniden gündem oldu. 1920'lerdeki Dostoyevski çalışmalarının en ilginç, Dostoyevski'nin, tamamen kendine özgü, yeni bir tarz, çoksesli (polifonik) bir roman türü yarattığını öne süren Mihail Bahtin idi. Daha önce psikolog ve dini düşünür yönleri öne çıkarılarak inceleme konusu yapılan Dostoyevski 1920'lerde sanatçı yaratıcılığı, tekniği, kompozisyonu, stili ile yeniden keşfedildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

YERALTI^{1*}

I

Ben hasta bir adamım... Ben kötü bir adamım. Tipsiz bir adamım ben. Karaciğerimin ağrıdığını düşünüyorum. Aslına bakılırsa, hastalığım hakkında en ufak bir fikrim yok ve neremin ağrıdığını da tam olarak bilmiyorum. Gerçi tıba ve doktorlara saygı duyuyorum ama tedavi olmuyorum ve hiçbir zaman da olmadım. Ayrıca batıl inançlara aşırı derecede bağlı biriyim; en azından tıba saygı duyacak kadar batıl inancım var, diyelim. (Batıl inanç sahibi olmayacak kadar eğitimli-

1 Şüphesiz “Notlar”ın yazarı da, “Notlar”ın kendisi de hayal ürünüdür. Bununla birlikte, toplumumuzun içinden geçtiği koşullar dikkate alındığında, bu notların yazarı gibi insanların aramızda bulunmasının sadece mümkün değil, hatta zorunlu olduğu kolayca anlaşılır. Ben yakın geçmişin karakterlerinden birini alışılmışın ötesinde bir çarpıcılıkla halkın önüne çıkarmak istedim. Henüz hayatta olan kuşağın temsilcilerinden biri olan bu kişi, “Yeraltı” başlığını taşıyan aşağıdaki bölümde kendisini ve görüşlerini tanıtmakta, bir bakıma, aramızda bulunuşunun ve bulunmak zorunda oluşunun nedenlerini açıklamak istemektedir. İkinci bölümde kendi hayatına ait bazı olaylar üzerine onun gerçek “notlar”ı yer alacaktır. –*Fyodor Dostoyevski*

* (Ru.) *Podpolye*: 1. Köy evlerinde döşemenin (pol) altındaki, lahana, patates, vs. saklamak için kullanılan boşluk; 2. Gizlilik, illegalite, illegal faaliyet anlamlarına gelmektedir. Romanın isimsiz kahramanı literatürde *podpolniy çelovek* (yeraltı adamı) olarak adlandırılmaktadır. –*çev.*

yim, buna rağmen böyleyim.) Hayır, sırf kötülüğüm* yüzünden tedavi olmak istemiyorum. Siz muhtemelen bunu anlamazsınız. Oysa ben anlıyorum. Bu durumda kötülüğümle tam olarak kime zarar vereceğimi size açıklamaya muktedir değilim tabii; tedavilerini kabul etmeyerek doktorların işlerini asla “berbat” edemeyeceğimin tamamen farkındayım. Bu davranışla kimseye değil, sadece kendime zarar vereceğimi herkesten daha iyi biliyorum. Fakat yine de eğer tedavi görür müyorsam bu kötülüğüm yüzündendir. Karaciğerim ağrıyor, varсын daha beter ağrısın!

Uzun zamandan beri, neredeyse yirmi yıldır bu şekilde yaşıyorum. Şimdi kırk yaşındayım. Eskiden devlet memuruydum, artık çalışmıyorum. Kötü yürekli, kindar bir memurdum. Kabaydım ve bundan haz duyuyordum. Ne de olsa rüşvet almıyordum, kendimi hiç olmazsa böyle ödüllendirmeliydim. (Kötü bir espri oldu ama üzerini çizmeyeceğim. Çok zekice olacağını düşünerek yazdım, fakat şimdi yalnız rezilce böbürlenmek istediğim için bu espriyi yaptığımı kendim de görüyorum. Yine de onu mahsus silmeyeceğim!) Oturduğum masaya dilekçe sahipleri soru sormak için yaklaştığında onlara dişlerimi gıcırdatır, içlerinden herhangi birini üzmeyi başardığımda bundan dehşetli keyif alırdım. Hemen hemen her zaman da bunu başarırdım. Çoğunlukla çekingen insanlardı bunlar, malum iş takipçileri işte! Fakat züppeler arasında özellikle bir subaya ifrit olurdu. Bir türlü boyun eğmek istemez, kılıcını iğrenç bir tarzda şakırdatıp dururdu. Bu kılıç meselesi yüzünden onunla bir buçuk yıl mücadele ettim. Sonunda ben kazandım. Kılıç şakırdatmayı bıraktı. Gerçi bu

* (Ru.) *Zlost* (isim hali): Hiddet, öfke, garez, kin. *Zloy* (sıfat hali): kötü, kötücül, kötü kalpli, kindar, kızgın, hırçın. Bu sözcük romanın birkaç kilit kavramından biridir. Metin içinde farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte daha çok “iyi”nin karşıtı olan “kötü” anlamıyla algılanmalıdır. –cev.

benim gençliğimde olan bir olaydı. Fakat benim kötücüllüğümün esas noktasını neyin oluşturduğunu biliyor musunuz, beyler? Meselenin can alıcı noktası ve en büyük iğrençlik şuydu ki, ben sürekli olarak, hatta en öfkeli anlarımda bile kötü bir adam olmak bir yana, hırçın biri dahi olmadığımı, sadece beyhude yere [kuru gürültülerle, -çev.] serçeleri ürküttüğümü ve bununla kendimi eğlendirdiğimi utanarak idrak ediyordum. Ağzımdan köpükler saçılırken bana herhangi bir oyuncak verseydiniz ya da şekerli bir çay koysaydınız önüme, belki de sakinleşirdim. Hatta duygulanırdım da, gerçi daha sonra muhtemelen kendime diş biler ve utançtan birkaç ay boyunca uykusuz geceler geçirirdim. Böyle âdet edinmiştim bir kere!

Biraz önce kötücül, kindar bir memur olduğumu söylerken kendimle ilgili yalan söylüyordum. Kötülüğümden söyledim bu yalanı. Ben dilekçe sahipleriyle de, o subayla da sadece hınzırlık olsun diye didişiyordum; aslında hiçbir zaman kötü olmak elimden gelmedi. Bunun tam zıddı nitelikte sonsuz sayıda ögenin bende mevcut olduğunun her an bilincindeydim. Bu zıt ögelerin içimde kaynaşıp durduğunu hissediyordum. Bütün hayatım boyunca bunların içimi istila ettiğini ve içimden dışarıya çıkmaya can attığını biliyordum, fakat ben bırakmıyordum, bırakmıyordum, onları dışarıya mahsus bırakmıyordum. Bunlar utanç duymama sebep olacak kadar bana azap çektirdi, beni kasılma, kıvrınma nöbetlerine sürükledi ve sonunda beni canımdan bezdirdi, hem de nasıl bezdirdi! Beyler benim şu anda sizin karşınızda bir şeylerden pişmanlık duyduğum, sizden bir şeyler için özür dilediğim düşüncesi kafanızda hâlâ doğmadı mı?.. Eminim ki doğmuştur... Fakat sizi temin ederim ki böyle düşünseniz bile hiç umurumda değil...

Sadece kötü biri olmayı değil, herhangi bir şey olmayı da beceremedim: Ne iyi, ne kötü, ne alçak, ne namuslu, ne kah-

raman, ne de bir böcek olabildim. Şimdi köşemde, zeki bir insanın herhangi önemli bir şey olmasının imkânsız olduğu, yalnızca aptalların bir şey olabileceği şeklindeki kinci ve hiç-bir işe yaramayan bir teselliyle kendimi kızdırarak günlerimi geçiriyorum. Evet, on dokuzuncu yüzyılın zeki insanı her şeyden önce karaktersiz bir varlık olmak zorundadır ve ahla-ken böyle olmaya mecburdur. Karakter sahibi bir insan, icraat sahibi, yaratıcı biri çoğunlukla düz, kıt anlayışlı bir yaratıktır. Bu benim kırk yıllık görüşüm! Şimdi artık kırk yaşındayım, eh, kırk yaş ne de olsa koca bir ömür! Sonuçta yaşlılığın en uç noktası. Kırk yıldan fazla yaşamak yakışık almaz; bayağılıktır, ahlaksızlıktır! Kim kırk yaşından fazla yaşar? Bana içtenlikle, dürüstçe yanıt veriniz. Kimin yaşadığını ben size söyleyeyim, budalalar ve işe yaramaz alçaklar. Bunu bütün ihtiyarların, o kır saçlı, rayiha saçan, saygıdeğer ihtiyarların yüzüne karşı da söylerim. Bütün dünyanın yüzüne de söyle-rim. Bu şekilde konuşmaya hakkım var, çünkü ben kendim de altmış yaşına kadar yaşayacağım. Yetmiş yaşına kadar yaşayacağım! Seksen yaşına kadar yaşayacağım!.. Durun! İzin verin de soluklanayım...

Beyler, muhakkak sizi güldürüp eğlendirmek istediğimi düşünüyorsunuzdur, değil mi? Bunda da yanıldınız. Hiç de sizin sandığınızı ya da sanabileceğiniz gibi neşeli bir adam değilim. Bu arada, eğer bütün bu saçmalıklarım sizi gerdiyse (gerildiğinizi hissetmeye başladım bile) bana tam olarak kim olduğumu sormayı akıl edebilirsiniz. O zaman size yanıtlım 'Ben bir *kolejskiy asessor*'üm'* şeklinde olacaktır. Karnımı doyurmak için (sırf bunun için) memurluk yapıyordum ve ge-

* 14 basamaklı çarlık memur barem tablosunun 8. derecesine giren memur unvanı (orduda binbaşı, sivil bürokraside şef, denetçi, müşavir, vb.). Üniversite-den yeni mezun bir kişi baremin 10. derecesinden işe başladığına göre, *Yeraltı Adamı*'nın görevinde iki kez terfi aldığı anlaşılmaktadır. -çev.

çen yıl uzak bir akrabam vasiyetinde bana altı bin ruble bırakanca derhal istifa ettim ve köşeciğime yerleştim. Daha önce de bu köşede oturuyordum, fakat şimdi iyice yerleştim. Odam şehrin varoşlarında pis, berbat bir oda. Hizmetçim yaşlı, aptallığından ötürü hırçın, huysuz bir köylü kadın, üstelik her zaman etrafa iğrenç kokular yayıyor. Petersburg ikliminin benim için zararlı olmaya başladığını, burada hayatın ufacak paramla geçinemeyeceğim kadar pahalı olduğunu söylüyorlar bana. Bütün bunları bu deneyimli ve bilge danışmanlardan, bu kafa sallayıcılarından* çok daha iyi biliyorum. Fakat ben yine de Petersburg'da kalacağım, Petersburg'u terk etmeyeceğim. Terk etmeyeceğim çünkü... Eh! Nasıl olsa terk etsem de etmesem de kesinlikle hiçbir şey fark etmez.

Bu arada, dürüst, düzgün bir insanın konuşmaktan en çok zevk aldığı konu nedir?

Yanıt: kendisi.

O halde ben de kendimden söz edeceğim.

II

Beyler, canınız dinlemek istesin ya da istemesin, şimdi size niçin bir böcek bile olamadığımı anlatmak istiyorum. Size vakar ve ciddiyetle belirteyim ki, pek çok kez bir böcek olmayı arzuladım. Fakat buna bile layık görülmedim. Size yemin ederim ki, beyler, haddinden fazla anlamak bir hastalıktır, gerçek, dört dörtlük bir hastalık! Kişinin günlük hayatını sürdürebilmesi için sıradan insan bilinci yeterlidir; bizim bahtsız on dokuzuncu yüzyılımızın eğitilmiş, gelişmiş bir bireyinin, üstelik Petersburg gibi yerkürenin gerçeklikten en uzak, bilinçli olarak inşa edilmiş şehrinde (bazı şehirler

* İncil'e gönderme yapılmaktadır. Yeşaya: 19: 11 ve Matta İncil'i: 27: 39-40. -çev.

tasarlanarak, bazılarıysa tasarlanmadan kurulmuştur) oturma şanssızlığına uğramış bir aydının payına düşen bilincin yarısı, hatta dörtte biri fazlasıyla yeterlidir. Örneğin, içten, doğal insanların ve eylem adamı denilen kimselerin* hayatlarını sürdürdükleri bilinç düzeyi kadar bir bilinç tamamıyla yeterli olacaktır. Bahse girerim ki, benim bütün bunları caka satmak –hem de kılıcını şakırdatan subayımızın yaptığı gibi tatsız bir edayla–, eylem adamları, icraat sahibi kişiler üstüne alaylı espriler yapmak için yazdığımı düşünüyorsunuzdur. Fakat, beyler, kim hastalıklarıyla böbürlenebilir, hele hele caka satabilir?

Hoş, söyledigiime bak! Herkes bunu yapıyor, kendi ille-tiyle üstünlük taşıyor ve belki de bunu en çok ben yapıyorum. Bunu tartışmayalım; ileri sürdüğüm fikir saçmaydı. Fakat yine de bilincin sadece fazlasının değil her türlü-sünün bir hastalık olduğu konusunda kesin bir kaniya sahibim. Bu konuda ısrarlıyım. Bunu da bir an için bir yana bırakalım. Bana şunu söyleyin: Bizde bir zamanlar söylendiği üzere bütün “güzel ve yüce”** olan şeyleri en ince ayrıntılarına kadar anlamaya en muktedir olduğum anlarda, evet tam da böyle anlarda, neden güzelliği ve yüceliği anlamak yerine, sanki mahsus yapıyormuşum gibi, böylesine çirkin eylemlerde bu-

* *Yeraltı Adamı*, yüzeysel, anlamsız ve değersiz bir hayat süren, hayatı refleks göstermeden, yargılamadan olduğu gibi kabul eden insanları *neposredsvennie lyudi i deyateli* (içten, doğal insanlar ve eylem adamları) olarak adlandırmaktadır. –çev.

** 1840’ların Rus edebî metinlerinde sıkça geçen, saf sanatın estetik anlayışını ifade eden “güzel ve yüce” (*prekrasnıy i visokıy*) tanımlaması İngiliz devlet adamı ve siyasal düşünürü Edmund Burke’e (*Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful*, 1757) ve Alman filozofu Immanuel Kant’a (*Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen/Observations on the Feeling of the Beautiful and the Sublime*, 1764) aittir. Dostoyevski’nin eseri yazdığı 1860’larda söz ironik bir nitelik kazanmıştı. – Rus “*Nauka*” yayınevi editörünün notu (bu notlar metinde “Rus. edit. notu” diye gösterilecektir.)

lunuyordum? Şu tür eylemler... neyse, kısaca, belki de herkesin yaptığı türden eylemlerdi, fakat mahsus ayarlanmış gibi, bu tür eylemleri, onları asla yapmamam gerektiğini en güçlü şekilde idrak ettiğim anlarda yapıyordum. İyiyi ve bütün bu “güzel ve yüce” şeyleri ne kadar derinden kavriyor idiysem, kendi batağıma o kadar çok batıyordum ve çamura tamamen saplanıp kalma eğilimim o kadar artıyordu. Fakat burada esas nokta, iç dünyamda olup biten bütün bu şeylerin âdeta tesadüf eseri olarak değil de, böyle olması gerekliymiş gibi cereyan etmesiydi. Sanki bu asla bir hastalık, bir ahlak bozulması değil, benim en normal halimdi; sonunda bu fesatla mücadele etme hevesim de kırıldı. Mesele, bu durumun benim normal halim olabileceğine neredeyse inanacak gibi olmamla (belki de gerçekten buna inandım) sonlandı. Fakat ilk başlarda bu mücadele bana ne kadar büyük bir azap verdi! Başkalarının başından da aynı şeylerin geçtiğine inanmıyordum, bu yüzden bunu hayatım boyunca içimde bir sır olarak sakladım. Kendimden utanıyordum (hatta belki şimdi bile utanıyorum); işi o raddeye vardırımdı ki, iğrenç mi iğrenç bir Petersburg gecesinden bir tür gizli, anormal, rezil bir haz duyarak köşeme döndüğümde, o gün yine tiksindirici bir iş yaptığımın, yapılan şeyin hiçbir şekilde geriye döndürülemeyeceğinin fazlasıyla bilincinde olarak, yaptıklarım için içimden, gizli gizli, kendi kendimi yiyip bitirir, sonunda acım bir tür lanetli, utanç verici bir zevke dönüşene kadar dudaklarımı ısırarak acıtır, kendimi helak ederdim ve en nihayet mutlak, gerçek bir hazza ulaşırdım. Evet, gerçek bir haz! Haz! Bu sözümde ısrarcıyım! Başkalarının da bu tür hazlar duyup duymadığını öğrenmeyi çok istediğim için bu konuyu açtım. Size bunun izahını yapacağım: Buradaki haz esas olarak kişinin kendi aşağılanmasının bütün çıplaklığıyla bilincine varmasından doğmaktadır; son duvara gelip dayandığınızı, durumunuzun

iğrenç olduğunu, fakat bundan başka türlü de olamayacağını, hiçbir çıkış yolunuzun kalmadığını, artık hiçbir zaman başka bir kişi olamayacağınızı, kendinizde bir şeyleri değiştirmeye zamanınız ve inancınız kalmış olsa bile muhtemelen bunu yapmak istemeyeceğinizi, isteseniz bile büyük bir olasılıkla kendinizde değiştirecek bir şey bulamayacağınızı bizzat hissetmenizin verdiği bir hazdır bu! En önemli nokta, işin özü, bütün bunların keskin bilincin* normal ve temel yasalarına ve doğrudan doğruya bu yasaların sonucu olan atalete uygun bir şekilde cereyan etmesidir. Dolayısıyla, burada kendini değiştirebilmen söz konusu olmadığı gibi yapacak herhangi bir şeyin de yoktur. Keskin bilinç sayesinde, örneğin şuna ulaşılabilir: Haklı olarak, alçağın gerçekten bir alçak olduğunu kendi içinde hissetmeye başlaması onun için âdeta bir teselli olacaktır. Fakat yeter... Eh, bir sürü saçma sapan laf ettim, peki, neyi açıklığa kavuşturdum? Bu haz nasıl izah edilecek? Fakat ben bunu izah edeceğim! Her ne olursa olsun bunun üstesinden geleceğim. Elime kalemi bunun için aldım.

Ben, örneğin, onuruna müthiş düşkün biriyim. Bir kambur ya da cüce kadar işkilli ve alınganım, fakat işin doğrusu öyle zamanlarım oldu ki o anda birisi yüzüme bir şamar atsaydı belki de buna memnun olurdu. Ciddi söylüyorum; muhakkak bunda da özel bir haz –tabii, umutsuzluğun hazzı– arayıp bulabilirdim. Öte yandan, en yakıcı haz umutsuzluk içindeyken alınır, özellikle de durumunun ne kadar çaresiz olduğunun iyiden iyiye bilincindeysen! Şamara gelince, ezilerek pestil haline getirilmiş olma bilinci seni boğar, kahreder.

* (Ru.) *Usilennoe soznanie*: Keskin, pekiştirilmiş, yükseltilmiş, güçlendirilmiş bilinç. Romanda aşırı, keskin bilinç anlamında birçok kez kullanılan bu kavramı “keskin bilinç” şeklinde çevirmeyi yeğledim. Çernişevski'nin “Felsefede antropoloji ilkesi” adlı çalışmasındaki, özgür seçim diye bir şeyin olmadığı, insanın attığı her adımın doğa yasalarına belirlendiği şeklindeki görüşün bir parodisidir. –cev.

En önemlisi de olaya ne yandan bakılırsa bakılsın daima her şey için ilk suçlanan kişi olmamdı; işin en incitici yanı âdeta doğa yasaları gereğince suçsuz yere suçlanmaktı. İlk suçlanan bendim, çünkü, birincisi, ben çevremdeki herkesten daha zeki idim. (Kendimi daima çevremdeki herkesten daha zeki saydım ve hatta bazen, inanır mısınız, bundan mahcubiyet duyduğum anlar oldu. Her hâlükârda hayatım boyunca bakışlarımı insanlardan hep kaçırdım, kimsenin gözünün içine asla doğrudan bakmadım.) İlk suçlanan kişi olmamın son bir nedeni de şuydu ki, içimde yüce soyluluktan bir eser kalmış olsaydı bile, bu bana, sadece, onun hiçbir işe yaramayacağı yönündeki anlayışım yüzünden cehennem azabı çecktirecekti. Yüce soyluluğumdan muhtemelen hiçbir şey yapamaz hale gelecektim; ne affedebilecektim, çünkü bana tokat atan adam bunu doğa yasaları gereği yapmış olabilirdi, ki doğa yasalarını affetmek söz konusu olamazdı, ne de unutabilecektim, zira doğa yasaları gereği olsa bile hakaret yine de inciticidir. Nihayet, tersine, yüce soylu olmaktan tamamen vazgeçip saldırgandan öcümü almak isteseydim bile bunu yapamazdım, çünkü birinden bir şeyin intikamını almak elimden gelmezdi, hatta gelse bile muhtemelen herhangi bir şey yapmaya karar verip o şeyi yapamazdım. Peki, neden karar veremezdim? Bu konuda özel olarak birkaç söz söylemek istiyorum.

III

Öcünü almayı ve genel olarak kendini savunmayı becerebilen kişiler bunu nasıl yapar? İntikam duygusu bu kişileri ele geçirir geçirmez bütün varlıklarıyla onun esiri olurlar, öç dışında hiçbir duyguları kalmaz. Böyle bir beyefendi boynuzlarını öne eğerek saldıran azgın bir boğa gibi kestirmeden hedefine doğru atılır, onu olsa olsa bir duvar durdurabilir.

(Söz açılmışken, bu tür insanlar, yani içten, doğal insanlar ve eylem adamları bir duvarla karşılaştıklarında açık yüreklilikle yenilgiyi kabul ederler. Onlar için duvar, düşünen, dolayısıyla da hiçbir şey yapmayan bizler için olduğu gibi bir yön değiştirme, sapma bahanesi değildir; bizim gibiler kendimiz pek inanmasak da bu bahaneye dört elle sarılırız. Hayır, onlar bütün içtenlikleriyle yenilgiyi kabul eder. Duvarın onlar için huzur verici, manevi yönden çözüm üretici ve kesin, hatta belki de bir tür mistik bir anlamı vardır... Neyse, duvar konusunu daha sonra ele alırız.)

Ben işte bu tür, içten, doğal insanı gerçek ve normal insan olarak görür, sevecen tabiat ananın insanoğlunu yeryüzünde yaratırken onu bu şekilde görmek istediğini düşünürüm. Böyle bir insanı hırımdan kuduracak kadar kıskanırım. O aptaldır, bu konuda sizinle iddialaşacak değilim, fakat belki de normal bir insanın aptal olması gerekir, bunu nasıl bilebilirsiniz? Hatta bu durum belki çok güzel bile olabilir. Üstelik ben, deyim yerindeyse, bu kuşkunun geçerliliğine oldukça kaniyim; örneğin, eğer normal insanın antitezini, yani tabiatın sinesinden değil de laboratuvar tüpünden çıkmış, keskin bilinç sahibi insanı ele alırsak (beyler, bu neredeyse mistisizme kaçtı, ama bundan da şüphe duyuyorum), bu laboratuvar ürünü insan bazen antitezi önünde öylesine ağır bir yenilgiye uğrar ki, açık yüreklilikle, kendisini o keskin bilinciyle birlikte bir insan olarak değil, bir fare olarak görür. Fakat bunun, keskin bilince sahip bir fare olduğunu söyleyeceksiniz, ama yine de bir fare işte! Oysa karşısındaki bir insan ve dolayısıyla... vs. vs. Ve en önemlisi kendisinin bizzat kendisi tarafından bir fare olarak görülmesidir; ondan bu şekilde davranmasını talep eden yoktur, bu nokta çok önemlidir. Şimdi de bu fareye faaliyet halindeyken bir göz atalım. Örneğin, onun da hakarete uğradığını (neredeyse sürekli olarak uğrar) ve öç almak is-

tediğini varsayalım. Bu farenin içinde bir *l'homme de la nature et de la verité'nin** içindekinden çok daha fazla kötülük birikebilecektir. Kendisine hakaret edene aynı kötülükle karşılık vermek için duyulan tiksindirici, rezil arzu *tabiatın ve gerçeğin insanı'na*** kıyasla bu farenin içini belki de çok daha iğrenç bir biçimde kemirecektir. Çünkü *tabiatın ve gerçeğin insanı* doğuştan gelen aptallığıyla kendi intikamını düpedüz adaletin bir gereği olarak görür; oysa fare keskin bilincinden dolayı intikamının adil olduğuna inanmaz. Nihayet sıra meselenin özüne, oç alma fiiline gelir. Şanssız fare en baştaki esas rezillığe ek olarak, çeşitli soru ve kuşkulardan oluşan bir sürü başka rezillikle etrafına kocaman bir duvar örmeyi başarmıştır. Fare tek bir soruya o kadar çok çözümlenmemiş soru eklemiştir ki, kendi şüphe ve endişelerinden ve bir jüri üyesi edasıyla ağırbaşlılık içinde çevresine dizilmiş içten, doğal insanların, eylem adamlarının, tiranların, gırtlaklarını yırtarcasına ona kahkahayla gülenlerin farenin üzerine yağmur gibi yağın türüklerinden meydana gelen bir tür ölümcül bir bulamaç, leş gibi kokan bir pislik yığını kaçınılmaz olarak fareyi çepeçevre sarmıştır. Doğal olarak, farenin bu durumda yapabileceği tek şey kendisinin de inanmadığı küçümseyici, yapmacık bir gülücükle bütün bunlara o küçük patisini sallayıp geçmek ve yüz kızartıcı bir şekilde deliğine kaçmaktır. Bizim hakarete uğramış, dayak yemiş, alaya alınmış faremiz orada, yeraltındaki o iğrenç kokulu, pis deliğinde derhal soğuk, zehirli ve en önemlisi de sonsuza kadar sürecektir olan bir kinin esiri olur. O artık kırk yıl durmadan uğradığı hakareti en ince, en utanç verici ayrıntılarına kadar hatırlayacak, kurduğu fantezileriyle

* (Fr.) "Tabiatın ve gerçeğin insanı." Jean-Jacques Rousseau'nun *İtirafı*'nda geçen bir cümlenin yazar tarafından alaylı bir tarzda değiştirilmiş hali. –*Rus. edit. notu*

** Terim metinde Fransızca olarak yer almaktadır. –*cev.*

kendisini haince kızdırıp kışkırtarak her seferinde hikâyesine kafasından daha da utanç verici yeni ayrıntılar ekleyecektir. Fantezilerinden kendisi de utanacak, fakat yine de her şeyi hatırlamaya, her şeyi gözden geçirmeye devam edecek, şu da olabilirdi, bu da olabilirdi diye varsayarak hiç olmamış şeyleri kafasına takarak üstüne alınacak ve hiçbir şeyi affetmeyecektir. Belki öç almaya da kalkışacaktır, fakat bunu bir şekilde zamana yayarak, kimliğini gizleyerek, dolaylı yollardan, önemsiz hedefler seçerek yapacak ve ne intikamının haklılığına, ne de bu girişimlerinde başarılı olacağına inanacaktır. Daha önceki öç alma deneyimlerinden bu girişimin kendisine vereceği azabın düşmana vereceğinden yüz kat daha fazla olacağını, karşı tarafın kılını bile kıpırdatmayacağını işin başından beri bilir. Ölüm döşğinde her şeyi, hem de zaman içinde birikmiş faiziyle birlikte bir daha hatırlayacak ve...

Fakat yukarıda sözünü ettiğim o tuhaf hazzın özü de işte tam olarak bu soğuk ve iğrenç yarı umutsuzlukta, bu yarı inançta, kederden kendini bilinçli olarak canlı canlı kırk yıl yeraltına kapatmalarda, bu keskin bilinçte, durumunu yine de tam olarak ümitsiz görmemesinde, bu, içine işlemiş, tatmin edilmemiş arzular cehenneminde, bütün bu hummalı bocalamalarda, sonsuza dek geçerli olmak üzere alınan kararların hemen ardından duyulan derin pişmanlıklarda yatmaktadır. Bu haz o denli ince, kavranması bazen o denli güçtür ki, kavrayışı birazcık kıt kimseler, hatta sınırları sağlam olanlar ondan zerre kadar bir şey anlamazlar. Siz şimdi sırtarak, “Muhtemelen hayatlarında hiç şamar yememiş olanlar da bir şey anlamayacaktır” diye ekleyecek ve benim de hayatta tokat yemiş olabileceğimi ve bu nedenle böyle bilgiç bilgiç konuştuğumu bana nazikçe ima edeceksiniz. Böyle düşündüğünüze bahse girerim. Fakat rahatınızı bozmayın beyler, gerçi bu konuda ne düşündüğünüz katiyen umurumda değil, ama

yine de hiç tokat yemediğimi belirteyim. Belki de hayatımda az tokat attığım için kendim pişmanlık duyuyorum. Fakat bu kadar yeter, size olağanüstü ilginç gelen bu konuda artık tek kelime bile konuşmayacağım.

Hazların belirli inceliklerini anlayamayan sağlam sinirli insanlar üzerine sakın sakın konuşmaya devam edeceğim. Bu beyler, örneğin, bazı olaylar karşısında ciğerlerinin var gücüyle boğa gibi böğürürler; haydi, bunun onlara büyük bir onur sağladığını varsayalım, fakat daha önce söylediğim gibi bu tür insanlar olanaksızlık karşısında hemen yelkenleri suya indirirler. Olanaksızlık bir taş duvar mıdır? Nasıl bir taş duvar? Eh, tabii, doğa yasaları, doğal bilimlerin bulguları, matematik! Örneğin, senin maymundan geldiğini sana kanıtladıkları anda artık yüzünü buruşturmanın bir yararı yok, onu olduğu gibi kabul et, olsun bitsin.* Yine, aslına bakılırsa, gövdedeki bir yağ zerreciğinin, senin için, hemcinslerininkinin yüz bin katından daha değerli olması gerektiği ve bu ilkenin, sözde erdemlerin, görev ve sorumlulukların, diğer kuruntu ve batıl inançların nihai çözümü olduğu sana kanıtlandığında, bunu olduğu gibi kabul et, yapacağın herhangi bir şey yok, çünkü iki kere iki dört, bu bir matematik!** Karşı çıkmayı dene de görelim.

“Tanrı aşkına,” diye bağıracaklardır size, “isyan edemezsiniz; iki kere iki dört eder, vesselam! Doğa sizden izin almaz; sizin arzularınız, onun yasalarından hoşlanıp hoşlanmadı-

* Dostoyevski, romanını yazmadan hemen önce yayımlanan Darwin’in *Türlerin Kökeni* (1859) ve T. H. Huxley’in *İnsanın Doğadaki Yeri* (1863) adlı eserlerine iğneli bir gönderme yapmaktadır. Her iki kitap da 1864 yılı başında Rusçaya çevrilmişti. –çev.

** İngiliz faydacı (*utilitarian*) etikçilerin 1830 ve 1840’larda ileri sürdükleri, başkalarına yapılan iyiliğin nihai olarak kişinin kendi çıkarına olacağını söyleyen “bilinçli öz çıkar / bilinçli bencillik” (*enlightened self-interest*) kuramına iğneli bir gönderme yapılmaktadır. –çev.

ğınız tabiatın umurunda değildir. Onu olduğu gibi kabul etmek, dolayısıyla da bütün sonuçlarına uymak zorundasınız. Demek ki, duvar bir duvardır... vs. vs.”

Ah tanrım, eğer herhangi bir sebepten ötürü doğa yasalarından ve iki kere ikinin dört etmesinden hoşlanmıyorsam, o zaman bu yasalardan ve aritmetikten bana ne? Doğal olarak, eğer gerçekten onu yıkacak gücüm yoksa, ben bu duvarı ona kafa atarak yıkacak değilim, fakat karşımda bir taş duvar var ve onu yıkmaya gücüm yetmiyor diye de bu duvara katlanacak, onunla sulh olacak değilim ya!

Bu tür bir taş duvar, gerçekten, sırf iki kere ikinin dört etmesi gibi bir kesinliği ifade ettiği için âdeta avutucudur ve bu duvarın, gerçekten, barış, uzlaşma üzerine söyleyecek bazı sözleri vardır. Oh, saçmalığın dik âlâsı! Daha iyisi, bütün olanaksızlıkları, bütün taş duvarları, bunların hepsini anlamak, hepsinin bilincine varmak, eğer onlarla uzlaşmaktan tiksiniyorsanız bu olanaksızlıkların, bu taş duvarların bir tekiyle bile uzlaşmamak; en kaçınılmaz mantık kombinasyonlarını uygulayarak o ölümsüz tema üzerine en mide bulandırıcı sonuçlara ulaşıp taş duvarın varlığı için bile bir şekilde kendinizi suçlamak –üstelik burada en ufak bir suçunuz olmadığı açıkça ortadayken– ve sonuçta diş gıcırdatarak sessizce, takatten düşmüş bir halde, şehvani bir atalete gömülmek; bu arada derin düşüncelere dalarak, etrafınızda hırsınızı çıkaracak birisinin dahi olmadığını, kininizin bir nesnesinin bulunmadığını ve belki de hiç bulunamayacağını, bu olup bitenlerin el çabukluğundan, hokkabazlıktan, oyun hilesinden, pis bir bulamaçtan başka bir şey olmadığını düşünmek... Bu bulamaçta neyin ne olduğu, kimin kim olduğu bilinmez, fakat bütün bu bilinmezliklere ve hokkabazlıklara rağmen yine de içiniz sızlar, sizin için meçhul olanlar ne kadar fazlaysa sızınız da o denli kuvvetli olur.

IV

“Siz gelecek sefere diş ağrısında bile bir haz arayıp bulacaksınız!” diye bağırıp, “Ha, ha, ha!” diye kakkahayla güleceksiniz bana.

“Ee, ne var bunda?” diye yanıtlayacağım sizi. “Diş ağrısının da bir hazzı vardır. Tam bir ay diş ağrısı çektim, bunun bir zevki olduğunu bilirim. Tabii, diş ağrısı çekerken insan sessizce içinden hiddetlenmez, inler; fakat bu inlemeler içten, masum inlemeler değil, sinsi, zehirli inlemelerdir. Bütün mesele de işte bu sinsiliktir. Acı çekenin duyduğu haz işte bu inlemelerde ifadesini bulur; eğer zevk almasaydı inlemezdi. Bu güzel bir örnektir, beyler, bunun üzerinde etraflıca duracağım. Bu inlemelerde, birincisi, ağrınızın bilincinizi aşağılayan bütün lüzumsuzluğu, amaçsızlığı ve doğanın tümüyle yasalara göre işleyişi –şüphesiz siz buna metelik vermezsiniz, ama yine de doğanın kendisi acı çekmediği halde o size acı çektirir– dile gelir. Yine, bu inlemeler, bir düşmanınız olmadığı halde ağrınızın var olduğunu, Wagenheim’lerin* bütün çabalarına rağmen dişinizin tamamen esiri durumuna geldiğinizi, birisinin istemesi halinde ağrınızın kesileceğini, istemediği takdirde üç ay daha diş ağrısı çekeceğinizi kavramış olmanın, bu bilince ulaşmanın bir ifadesidir. Ve nihayet eğer hâlâ ayak diriyor ve isyan ediyorsanız, bu durumda size avuntu için sadece kendinizi kırbaçlamak ya da duvarınızı şiddetle yumruklamak kalıyor, kesinlikle başka bir seçeneğiniz yok. İşte böylece, failleri bilinmeyen bütün bu yürek yakan hakaret ve alaylardan nihayet haz duyulmaya başlanır, bazen bu haz şehvet noktasına kadar yükselir. Sizden rica ediyorum beyler, bir ara, diş ağrısı çeken şu on dokuzuncu yüzyıl eğitilmiş insa-

* Petersburg genel adres rehberine göre 1860’ların ortalarında şehirde Wagenheim soyadını taşıyan sekiz diş hekimi bulunuyordu. –*Rus. edit. notu*

nının iniltilerine bir kulak verin; ağrının ikinci, bilemediniz üçüncü günü inlemesi değişecek, ilk günkü, sırf diş ağrısının sebep olduğu inlemeden farklı olacak, artık sıradan, kaba bir mujik gibi değil, ilerlemeden ve Avrupa uygarlığından nasibini almış, şimdilerde söylendiği üzere “toprağından ve ulusal köklerinden kopmuş”* bir insan gibi inleyecektir. Bu adamın iniltileri giderek bir şekilde iğrenç, rezil derecede kötücül bir hal alır ve günlerce, gecelerce sürüp gider. Gerçi iniltilerinin ona bir yarar sağlamayacağının kendisi de farkındadır; boş yere kendisine ve başkalarına eziyet çektiirdiğini, etrafındaki-lerin sınırlarını bozduğunu herkesten daha iyi o bilmektedir. Yine, önlerinde kendini paraladığı izleyicilerin ve bütün ailesinin onu tiksinererek dinlediklerini, ona zerre kadar inanmadıklarını, içlerinden, onun aslında kıvranıp yuvarlanmadan, garip hareketler yapmadan daha başka türlü, daha sade biçimde inleyebileceğini, ama sırf kötülüğünden, yılanlığından bu şekilde řımarđıęını düşündüklerini o pekâlâ bilmektedir. İşte haz da bütün bunların bilincinde olunmasında ve bütün bu rezilliklerde yatmaktadır zaten. “Sizi rahatsız ediyorum,” der gibidir sanki, “yüreğinizi parçalıyorum, ev halkını uyutmuyorum. İşte böyle, uyumayın, benim diş ağrısı çektiğimi her dakika hissedin. Ben şu an sizin için, daha önce benzemeye çalıştığım gibi bir kahraman değilim, sadece iğrenç adamın, *chenapan*’ın** tekiyim. Haydi öyle olsun! Beni çözdüğünize, ciğerimi okuduğunuza çok memnun oldum. Rezil iniltilerimi dinlemek size iğrenç geliyor, öyle değil mi? Eh varsın gelsin; şimdi tempomu hızlandırarak size daha da iğrenç bir nağme dinleteceğim...” Hâlâ anlamadınız mı, beyler? Hayır, bu haz-

* Bu ifadeye Dostoyevski kardeşlerin editörlüğünü yaptıkları *Vremya* (Zaman) ve *Epoha* (Çağ) adlı dergilerde 1861-1865 döneminde yayımlanan yazılarda sık sık rastlanmaktaydı. –*çev.*

** (Fr.) “Alçak.”

zın bütün inceliklerini, girdi çıktısını anlamak için insanın çok ileri bir gelişmişlik ve kavrayış düzeyine, bilince sahip olması gerektiği açıkça görülüyor. Gülüyorsunuz, değil mi? Çok memnun oldum. Şüphesiz, beyler, benim şakalarım yakışksız, üstünkörü, dolaşık, özgüvenden yoksun şakalardır. Fakat bu benim kendime saygı duymamamdan ileri geliyor. Ancak, kavrayışı derin, bilinçli bir adamın kendisine en ufak bir saygı duyması hiç mümkün müdür?

V

Hissettiği aşağılanma duygusunda bile haz arayacak kadar ileri giden bir adamın kendisine en ufak bir saygı duyması hiç mümkün müdür? Bunu şu anda mide bulandırıcı türden bir pişmanlık duygusuyla söylemiyorum. Aslında, genel olarak “Affedersiniz, babacığım, bir daha yapmayacağım!” demekten hep nefret ettim, fakat bunu söylemeyi beceremediğim için değil, tam tersine, belki de, bu konuda fazlasıyla becerikli olduğum için –hem de nasıl!– özür dilemeyi sevmiyordum. Sanki mahsus yapar gibi, en ufak bir suçumun olmadığı durumlarda bile başım derde girerdi. En pisi de buydu. Dahası, bu durumda, asla rol yapmadan, içten duygulanır, pişman olur, gözyaşı döker ve tabii, kendimi kandırırdım. Kalbim bu noktada, ne yapıp eder, artık bir pislik yapardı. Her ne kadar doğa yasaları hayatım boyunca beni her şeyden çok, üstelik sürekli olarak incitmiş olsa da, bu durumda onları da suçlayamazdım. Şimdi bütün bunları hatırlamak iğrenç geliyor, o zaman da iğrenç geliyordu. Bütün o pişmanlıkların, duygulanmaların, yeniden doğuş yeminlerinin birer yalan, yapmacık, çirkin yalanlar olduğunu büyük bir öfkeyle, hemen, birkaç dakika içinde anlıyordum. Kendimi bu kadar harap etmemin, bu kadar eziyet çekmemin sebebini bana soracaksınız

tabii. Yanıtım Şu olacak: İnsanın kollarını kavuşturup öylece oturması çok sıkıcı da ondan; işte bundan dolayı ben de garip hareketler yapmaya, zıplayıp sıçramaya başladım, gerçekten öyle oldu. Kendi kendinizi dikkatlice bir gözlemleyin bakalım, beyler, bunun böyle olduğunu o zaman anlarsınız. Şu ya da bu Şekilde yaŐayabilmek için kendime maceralar uyduruyor ve hayali bir yaŐam kuruyordum. Kaç kez baŐıma geldi, örneğin, ortada hiçbir sebep yokken, kasten gceniordum. Gcenmek için bir sebep olmadığını biliyorsun, fakat kendini dolduruyor ve işi o raddeye vardırıyorsun ki sonunda gerçekten gceniip ierliyorsun. Bu tür muziplikler, eŐek Őakaları yapmak hayatım boyunca beni bir Şekilde hep cezbetti, öyle ki sonunda kendimi denetleyemez hale geldim. Başka bir kez de, hatta bir değil, iki kez, kendimi aÇık olmaya zorladım. Ve ıŐtırıp bile çektim, beyler, sizi temin ederim ki çektim. Fakat kendi ruhunun derinliklerinde alaycı kıpırtıların olduğunu, çekilen bu ıŐtıraba inanılmadığını hissediyorsun, ama yine de ıŐtırıp çekiyorsun, hakiki, içten bir ıŐtırıp; kıskanıyorsun, çılgına dönüyorsun... Ve hepsi de can sıkıntısından, beyler, hepsi can sıkıntısından; atalet beni ezdi. Bilindiği üzere, atalet bilincin doğrudan, meŐru, birincil meyvesidir, yani, bilinçli olarak kollarını kavuşturup hareketsiz oturmaktır. Bunu biraz önce yukarıda hatırlatmıŐtım. Tekrar ediyorum, üstüne basa basa tekrar ediyorum: İçten, doğal insanlar ve eylem adamları ahmak, dar kafalı oldukları için faal kiŐilerdir. Bunu nasıl açıklamalı? İŞte Şöyle: Bu kişiler kendi ahmaklıkları yüzünden bir olayın nedenlerini araŐtırırken ilk akla gelen ya da ikinci derecede önemi haiz nedenleri ana neden olarak kabul eder, dolayısıyla da, kendi faaliyetleri için sağlam bir dayanak bulduklarına herkesten daha çabuk, daha kolay inanırlar ve hemen sakinleŐir, rahata kavuŐurlar. Zaten esas Şey de budur! Bir işe, eyleme baŐlamak için insanın ilk önce kendisini

tamamen sakin, rahat hissetmesi, içinde hiçbir şüphe izinin kalmaması lazım. İyi de ben, örneğin, kendimi nasıl yatıştırıyorum? Benim, üzerine yaslanacağım birincil, esas nedenlerim nerede? Onları nerede arayıp bulacağım? Fikir jimnastiği yapıyorum, sonuç olarak, ele aldığım her birincil neden hemen peşi sıra başka, daha da önemli bir birinci nedeni sürükleyip getiriyor ve bu böylece sürgit devam ediyor. Her türlü bilincin ve derin düşüncenin* özü de tam olarak budur. Böylece doğa yasaları bir kez daha karşımıza çıkıyor. Peki, sonuçta ne gibi bir kanıya ulaştık? Evet, yine aynı şeye. Hatırlarsınız, biraz önce öç almaktan söz açmıştım. (Anlaşılan özünü pek kavramamışsınız.) Dediğim şeydu: İnsan intikamda adalet gördüğü, hakkın bu şekilde yerini bulacağına inandığı için öç alır. Demek oluyor ki, öç alan kişi birincil nedeni, ana gerekçeyi artık bulmuştur, bu da adalettir. Böylece o şimdi her bakımdan huzura, iç rahatlığına kavuşmuştur, dolayısıyla, dürüst ve adil bir iş yaptığına kanaat getirmiş olarak intikamını artık sakin sakin, açık alınla alabilir. Oysa ben burada, intikamda ne adalet ne de herhangi bir erdem görüyorum, dolayısıyla, eğer öç alacak olursam bunu sırf kötülüğümden yaparım. Kötülük hiç şüphe yok ki, her şeyin, benim bütün kuşkularımın hakkından gelirdi ve kötülüğün kendisi bir neden (sebepl) olmadığı için, işte tam olarak bu yüzden, mükemmel bir şekilde birincil, esas nedenin yerine geçebilirdi. Fakat ya benim içimde kötülük de yoksa (hani, biraz önce bundan başlamıştım ya) o zaman ne yapacağız? Üstelik benim kinim şu lanet olası bilinç yasalarından ötürü kimyasal bir çürümeye maruz kalıyor. Bir bakıyorsun, nesne, hedef uçup gidiyor, nedenler, gerekçeler buharlaşıyor, fail bulunamıyor, hakaret hakaret ol-

* (Ru.) *Mışlenie*: Tefekkür (düşünüş), muhakeme ve düşünme yetisi, kavrama (idrak) süreci gibi oldukça farklı anlamları olan bu mantık ve felsefe teriminin Türkçede tam karşılığı bulunmamaktadır. -çev.

maktan çıkıp varlığından kimsenin sorumlu tutulamayacağı dış ağrısı gibi kötü talihin bir cilvesi oluyor ve bu durumda geriye yine aynı çıkış yolu kalıyor – mümkün olduğu kadar sertçe duvarı yumruklamak! Eh, böyle olunca, haliyle elini salları, canı cehenneme dersin, çünkü birincil nedeni, esas gerekçeyi bulamamışsındır. Şimdi, bilincini hiç olmazsa bir sürelğine kenara bırakarak, hiçbir fikir, düşünce üretmeksizin, birincil, esas nedene ulaşamamış halde, körlemesine, kendi duygularıyla kendini heyecanlandırmayı, coşturmayı dene bakalım; sırf kollarını kavuşturup bomboş oturmamak için birilerine kin besle ya da âşık ol! Önceden bile kendini kandırdığın için en geç öbür gün kendinden nefret etmeye başlayacaksındır. Sonuç, böcekten farksız bir adam ve atalet! Ah beyler, belki de ben, hayatım boyunca herhangi bir şeye ne başlamayı ne de bitirmeyi becerebildiğim için, sırf bu yüzden kendimi akıllı bir insan sayıyorum. Varsayalım, varsayalım ki ben diğer bütün insanlar gibi çenebazın biriyim, zararsız, can sıkıcı bir çenebaz! Ne var ki, eğer her akıllı adamın gerçek ve biricik görevi çenebazlık yapmaksa, başka bir deyişle, bile bile kalburla su taşımaksa* o zaman elden ne gelir.

VI

Ah, keşke sadece tembelliğimden hiçbir şey yapmıyor olsaydım. Tanrım, o zaman kendime ne kadar çok saygı duyardım. Tembellik de olsa en azından emin olduğum bir özelliğim –sanki olumlu bir özellikmiş gibi– olduğu için, bilhassa bunun için kendime saygı duyardım. “Neci bu adam?” diye sorduklarında, “tembelin biri” derlerdi; ne de olsa insanın

* Metinde, bir insanın gereksiz, yararsız şeylerle uğraşarak ya da gevezelik yaparak zamanını boşa harcamasını ifade eden “boş kaptan başka bir boş kaba yük aktarmak” deyişi kullanılmıştır. –çev.

kendisi hakkında böyle dendiğini duyması çok hoş! Demek ki olumlu biçimde tarif edilmiş bir niteliğim ve hakkımda söylenebilecek birtakım sözler varmış, derdim. “Tembel!” – eh, ne de olsa bir unvan, bir görev, bu bir kariyer! Alay etmeyiniz, bu böyledir. O zaman hakkımı kullanarak en iyi kulübe üye olur, sürekli olarak, yalnızca, kendime saygı gösterme işiyle meşgul olurdum. Hayatı boyunca *Lafitte* şarabı konusundaki uzmanlığıyla övünen bir bey tanıdım. Bunu kendisinin yüksek bir meziyeti olarak görüyor ve kendinden asla şüphe duymuyordu. Sadece vicdanen huzur içinde değil, büyük zafer kazanmış birinin gönül rahatlığı içinde öldü ve bunda da sonuna kadar haklıydı. O halde ben de kendime bir kariyer seçebilirdim; tembel ve obur olabilirdim, ama öyle sıradan bir tembel obur değil, örneğin, güzel ve yüce olan her şeye sempati duyan bir tembel obur! Bu hoşunuza gider mi? Bunun hayalini uzun zamandan beri kuruyorum. Kırkımda, bu “güzel ve yüce” omuzlarıma binen çok ağır bir yük oldu, fakat kırkımda olduğum için bu böyle, yoksa eskiden, ah, eskiden tamamen farklı olabilirdi! Derhal kendime uygun bir uğraşı arayıp bulurdum, tam olarak söylersek bu şu olurdu: Bütün o güzel ve yüce şeylerin şerefine içmek! Her fırsattan yararlanarak önce kadehime biraz gözyaşı damlatır, sonra onu güzel ve yüce olan her şeye kaldırırdım. O zaman yeryüzündeki her şeyi günele ve yüceye dönüştürürdüm; en iğrenç, adiliği tartışma götürmez pislikte bile güzel ve yüce bir yan arayıp bulurdum. Islak sünger misali sulu gözün biri olurdum. Örneğin, ressamın birisi bir Ge tablosu mu yapmış,* güzel ve yüce olan her şeyi sevdiğim için derhal Ge tablosu yapan o

* Nikolay N. Ge (1831-1894): Portre, tarihsel ve dini temalı resimler yapan ünlü Rus ressamı. Ressamın 1863 yılında bir sergide ilk kez sergilenen “Son Akşam Yemeği” (*Taynaya Veçerya*, gizli akşam) tablosundaki Yehuda yorumunu (ışık kaynağını tamamen kapatan karanlık bir figür) Dostoyevski tepkiyle karşılamış, eleştirisini *Yazarın Günlüğü*'nde (1878) dile getirmişti. –*Rus. edit. notu.*

ressamın şerefine içerdim. Bir yazar “Kim Nasıl İsterse” başlıklı bir yazı mı yazmış,* derhal “Kimi istersen”in şerefine içerdim, zira *güzel ve yüce* olan her şeyi severim. Bunun karşılığı olarak bana saygı gösterilmesini talep eder ve saygı göstermeyenlerin peşini bırakmazdım. Huzurlu, sakin bir hayat yaşar, vakarla ölürdüm – ne de olsa böylesi büyüleyici, hem de çok büyüleyici! O zaman kocaman bir göbek, şöyle üç katlı bir gerdan salıverip, bir de kırmızı bir buruna** sahip oldum mu, sokakta karşılaştığım insanlar bana bakarak “İşte, ensesi kalın biri! İşte gerçek bir iş bilir!” derdi. Ne düşünürseniz düşünün, bu kötü yüzyılımızda insanın kendisi hakkında böyle sözler duyması hoş oluyor, beyler.

VII

Fakat bunların hepsi altın hülyalar... Ah, söyler misiniz, kişinin kendi gerçek çıkarlarını bilmediği için kötülük yaptığını, o kişinin aydınlatılması, gerçek, normal çıkarlarının gözleri önüne serilmesi durumunda kötülük yapmaya hemen son vereceğini, hemen iyi ve asil bir insan olacağını, zira aydınlanmış ve kendi gerçek çıkarlarının bilincine varmış birinin kendi yararını iyilikte göreceğini ve, bildiği gibi, hiç kimsenin bile bile kendi çıkarına aykırı hareket edemeyeceğini, dolayısıyla, deyim yerindeyse, o kişinin bir zorunluluk olarak iyilik yapmaya başlayacağını ilk ilan eden, açıkça söyleyen kimdi?*** Vah, acemi çaylak! Vah, saf, masum çocuk! Bi-

* Dostoyevski, ideolojik hasmı olan M. E. Saltukov-Şçedrin’in *Sovremennik*, 1863, No: 7’de yayımlanan aynı başlıklı yazısına iğneli bir gönderme yapmaktadır. –çev.

** (Ru.) *Sandalny nos*: Sandal ağacı renginde burun, sarhoş burnu. Alkoliklerin sürekli kızarıklık burunları kırmızı renkli sandal ağacına benzetilmektedir. –çev.

*** Burada yazarın ideolojik hasmı olan Çernişevski’nin rasyonel egoizm (bilinçli öz çıkar, *enlightened self-interest*) yaklaşımının bir özeti verilmektedir. –çev.